

УДК 351.746.1:351.862.4

О. В. Адамчук, кандидат психологічних наук, начальник факультету охорони та захисту державного кордону Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

В. М. Петров, кандидат військових наук, старший викладач кафедри прикордонного контролю Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

О. М. Дмитренко, кандидат військових наук, доцент кафедри прикордонного контролю Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Проаналізовано суб'єкти забезпечення національної безпеки держави, їхні повноваження, а також ролі Державної прикордонної служби України в системі забезпечення внутрішньої безпеки держави.

Ключові слова: національна безпека; внутрішня безпека держави; суб'єкт забезпечення безпеки; Державна прикордонна служба України.

The article deals with the analysis of the state national security ensuring subjects. There are the legislative, executive and judicial authorities among them, as well as non-governmental organizations. Each subject of the state policy of national security has the appropriate powers, defined by the Constitution of Ukraine and other legislative acts. The State Border Guard Service of Ukraine can be considered as a subject of both external and internal security of the state, because it counteracts the dangers coming from other states, as well as those that arise in Ukraine. The State Border Guard Service of Ukraine plays an important role in the system of internal security of the state according to the distribution of Security and Defense Sector of Ukraine components' responsibilities for planning, responding to threats and performing the appropriate missions. So it is the main responsible executor during the aggravation of the situation on the state border of Ukraine (in response to external threats) and it directly takes part and provides assistance while ensuring state and public security, including combating terrorism and armed conflicts within the state (in response to internal threats).

Key words: national security; state internal security; subject of security ensuring; State Border Guard Service of Ukraine.

Постановка проблеми. Україна, як і будь-яка суверенна держава, має свій державний кордон, охорона та захист недоторканності якого є однією з функцій держави.

У сучасному світі проблему національної безпеки виділено в окрему галузь політичної науки та політичної діяльності, значення якої постійно зростає. Від рівня національної безпеки залежить власне існування та розвиток людини, суспільства і держави. Процеси глобалізації, посилення єдності світу, водночас поглиблення його національної різноманітності, революція у військовій галузі призвели до зміни загроз і небезпек для людства, певних націй і держав. Це потребує нових підходів до глобальної, міжнародної та національної безпеки.

© О. В. Адамчук, В. М. Петров, О. М. Дмитренко, 2017

Найгострішою проблемою для сучасних держав, які перебувають у перехідному періоді, зокрема й для України, виявилася національна безпека. Для такого періоду характерно загострення соціальних протиріч, які провокують конфлікти в різних сферах життя суспільства, загрожують його національній безпеці. Створення ефективної системи забезпечення національної безпеки України, модернізація її військової політики відповідно до вимог часу – складних державотвірних процесів в Україні. Існування України як суверенної і стабільної держави, її прогресивний розвиток, самозбереження й безпека неможливі без розроблення і впровадження цілеспрямованої системи політики захисту національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз. Усе це зумовлює актуальність проблем національної безпеки і військової політики України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань забезпечення національної безпеки на державному кордоні присвячено праці В. Городнова, Р. Каратаєва, В. Кириленка, О. Котова, Д. Купрієнка, М. Литвина, Б. Лейди, А. Махнюка, О. Мельникова, В. Назаренка, Ю. Потомського, П. Шишоліна та інших вітчизняних фахівців.

Водночас наявна ситуація в країні обумовила появу нових реальних і потенційних загроз національним інтересам України на її державному кордоні, тому питання забезпечення внутрішньої безпеки держави потребує подальшого розгляду.

Мета статті полягає в аналізі суб'єктів забезпечення національної безпеки держави та їхніх повноважень, а також у визначенні ролі Державної прикордонної служби України в системі забезпечення її внутрішньої безпеки.

Виклад основного матеріалу. Поняття національної безпеки відображає провідну роль нації – політичної, державно-громадської спільноти – як носія інтересів розвитку суспільства, засвідчує те, що національна державність залишається основною формою політичної організації суспільства, а національна держава продовжує відігравати роль важливого суб'єкта міжнародних відносин.

Національну безпеку забезпечує широке коло суб'єктів. Так, відповідно до [1], суб'єкти державної політики національної безпеки:

- Президент України;
- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;
- Рада національної безпеки і оборони України;
- міністерства та інші центральні органи виконавчої влади;
- Національний банк України;
- суди загальної юрисдикції;
- прокуратура України;
- Національне антикорупційне бюро України;
- місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування;
- Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України;
- органи та підрозділи цивільного захисту;
- громадяни України, об'єднання громадян.

Отже, забезпечення внутрішньої безпеки покладається на органи законодавчої, виконавчої та судової влади, а також на недержавні організації. На кожен із суб'єктів державної політики національної безпеки покладаються відповідні повноваження, визначені в Конституції України та законодавчих актах. Президент України як глава держави, гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, дотримання Конституції України,

прав і свобод людини і громадянина, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України і Голова Ради національної безпеки і оборони України здійснює загальне керівництво у сферах національної безпеки та оборони України.

Верховна Рада України визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, основи національної безпеки, формує законодавчу базу в цій сфері, схвалює рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України.

Рада національної безпеки і оборони України координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сферах національної безпеки та оборони; зважаючи на зміни в геополітичній обстановці, вносить Президенту України пропозиції щодо уточнення Стратегії національної безпеки України та Воєнної доктрини.

Кабінет Міністрів України забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини й громадянина, обороноздатності, національної безпеки України, громадського порядку і боротьби зі злочинністю.

Національний банк України відповідно до основних засад грошово-кредитної політики визначає та провадить грошово-кредитну політику в інтересах національної безпеки України.

Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Служба безпеки України та Служба зовнішньої розвідки України в межах своїх повноважень забезпечують виконання передбачених Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України завдань, реалізують концепції, програми у сфері національної безпеки, підтримують у стані готовності до застосування сили та засоби забезпечення національної безпеки.

Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування забезпечують вирішення питань у сфері національної безпеки, заохочених законодавством до їхньої компетенції.

Збройні Сили України та Державна прикордонна служба України забезпечують оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів; протидіють зовнішнім загрозам воєнного характеру. Органи та підрозділи цивільного захисту вживають заходів щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій у мирний час та в особливий період. Правоохоронні органи борються зі злочинністю і протидіють тероризму.

Суди загальної юрисдикції здійснюють судочинство у справах про злочини, що чинять шкоду національній безпеці України. Прокуратура України виконує повноваження у сфері національної безпеки України відповідно до Конституції України та Закону України “Про прокуратуру України”.

Громадяни України, беручи участь у виборах, референдумах та інших формах безпосередньої демократії, а також через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, котрих вони обирають, реалізують національні інтереси, добровільно і в порядку виконання конституційних обов’язків уживають заходів, визначених законодавством України щодо забезпечення її національної безпеки; як безпосередньо, так і через об’єднання громадян привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни; законними способами та засобами захищають власні права та інтереси, а також власну безпеку.

Розглянемо детальніше роль Державної прикордонної служби України в системі забезпечення національної безпеки України.

Відповідно до Закону України “Про Державну прикордонну службу України” [2], важлива функція Державної прикордонної служби України – охорона і захист державного кордону та здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України осіб, транспортних засобів, вантажів. Перетинання кордону – двосторонній процес, тобто здійснюється у двох протилежних напрямках: в Україну та з України, а отже, і загрози при цьому можуть бути не тільки зовнішніми, але й внутрішніми. Тож Державну при-

кордонну службу України можна розглядати як суб'єкт забезпечення і зовнішньої, і внутрішньої безпеки держави. До зовнішніх загроз у цій сфері належать ті, які виникають за межами об'єктів національної безпеки та надходять іззовні, тобто від інших держав.

У ст. 7 Закону України “Про основи національної безпеки України” до основних реальних і потенційних загроз національним інтересам і національній безпеці України у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону України зараховано: поширення зброї масового ураження і засобів її доставки; недостатню ефективність наявних структур і механізмів забезпечення міжнародної безпеки та глобальної стабільності; нелегальну міграцію; вірогідність втягування України в регіональні збройні конфлікти чи в протистояння з іншими державами; нарощування іншими країнами поблизу кордонів України угруповань військ та озброєнь, які порушують співвідношення сил, що склалося; небезпечне зниження рівня забезпечення військовою та спеціальною технікою, озброєнням нового покоління Збройних Сил України, інших військових формувань, що загрожує зниженням їх боєздатності; повільність у здійсненні та недостатнє фінансове забезпечення програм реформування Воєнної організації та оборонно-промислового комплексу України; накопичення великої кількості застарілої та не потрібної для Збройних Сил України військової техніки, озброєння, вибухових речовин; незавершеність договірно-правового оформлення і недостатнє облаштування державного кордону України; незадовільний рівень соціального захисту військовослужбовців, громадян, звільнених із військової служби, та членів їхніх сімей; зростання небезпеки для життя і здоров'я цивільного населення, насамперед дітей, внаслідок воєнних дій чи збройних конфліктів [1, Ст. 7].

Зважаючи на геополітичну і внутрішню обстановку в Україні, діяльність усіх державних органів слід зосередити на прогнозуванні, своєчасному виявленні, попередженні та нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, захисті суверенітету і територіальної цілісності України, безпеки її прикордонного простору, піднесенні економіки країни, забезпеченні особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини й громадянина, викоріненні злочинності, вдосконаленні системи державної влади, зміцненні законності та правопорядку, збереженні соціально-політичної стабільності суспільства, зміцненні позицій України у світі, підтриманні на належному рівні її оборонного потенціалу й обороноздатності, радикальному покращанні екологічної ситуації [1, Ст. 8].

Так, у ст. 19 Закону України “Про державний кордон України” [3] зазначено, що у разі загрози поширення особливо небезпечних інфекційних хвороб на території України або іноземної держави сполучення через державний кордон України на загрожуючих ділянках за рішенням Кабінету Міністрів України може бути тимчасово обмежено чи припинено, або встановлено карантин для людей, тварин, вантажів, насінного, садівного матеріалу та іншої продукції тваринного й рослинного походження, що перетинають державний кордон України.

До внутрішніх загроз національній безпеці на державному кордоні можна зарахувати ті, що формуються в рамках об'єктів національної безпеки, тобто джерела розташовані на території держави:

- сепаратистські настрої всередині країни;
- загострення криміногенної обстановки на кордоні України, нелегальне перетинання кордону України фізичними особами (громадянами, іноземцями та особами без громадянства), які проживають на території України, торгівля людьми;
- незаконне переміщення через кордон наукових і культурних цінностей України, фінансових коштів, інформації, яка становить державну таємницю, інших видів охоронюваної інформації тощо;
- контрабанда зброї, боєприпасів, наркотичних речовин;

- конфлікти та інші провокації на державному кордоні України;
- особи, яким згідно із законодавством тимчасово обмежено виїзд з України;
- корупційні діяння та злочини у сфері службової діяльності персоналу Державної прикордонної служби України, випадки хабарництва;
- особи, які прямують через державний кордон з боку України та розшукуються за підозрою у вчиненні злочину, переховуються від органів дізнання, слідства та суду, ухиляються від відбуття кримінального покарання та в інших випадках, передбачених законодавством України;
- недостатнє інженерне облаштування державного кордону, низький рівень матеріально-технічного забезпечення прикордонників військовою та спеціальною технікою, озброєнням нового покоління;

– незадовільний рівень соціального захисту військовослужбовців, членів їхніх сімей тощо.

Наявні внутрішні загрози в Україні – досить небезпечні, оскільки їх розпізнати складніше. Внутрішні загрози роблять Україну вразливішою для зовнішніх загроз.

Відповідно до Указу Президента [4], а саме розподілу відповідальності складових частин сектора безпеки і оборони України за організацію планування, реагування на загрози та під час виконання завдань за призначенням, Державна прикордонна служба України посідає важливе місце в системі внутрішньої безпеки держави, а саме:

під час загострення обстановки на державному кордоні України вона є головним відповідальним виконавцем (у відповідь на зовнішні загрози):

- у разі спроби перетинання державного кордону диверсійно-розвідувальною групою іншої держави;
- у разі суттєвого збільшення кількості випадків в'їзду в Україну осіб, які з урахуванням аналізу ризиків можуть бути причетні до антидержавних заходів і терористичної діяльності;
- у разі збільшення спроб незаконного переміщення через державний кордон в Україну зброї, боєприпасів, вибухових і радіоактивних речовин та інших предметів, що можуть бути використані як засоби вчинення терористичних актів та іншої протиправної діяльності в Україні;
- за різкого зростання потоку нелегальних мігрантів до України або через її територію внаслідок збройних конфліктів чи скрутного економічного становища в інших державах;
- за різкого збільшення кількості порушень режиму державного кордону та прикордонного режиму;

бере безпосередню участь і надає допомогу під час забезпечення державної та громадської безпеки, в тому числі у боротьбі з тероризмом і збройними конфліктами всередині держави (у відповідь на внутрішні загрози):

- у разі спроби відокремити від України певні адміністративно-територіальні одиниці, зокрема за участі не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань, приватних військових компаній, терористичних, неурядових, етнічних, релігійних або інших організацій;
- у разі спроби державного перевороту або незаконної зміни конституційного ладу;
- під час впливу інших держав щодо поширення свого впливу на внутрішньополітичну обстановку в Україні, насамперед на територіях, які вони розглядають як зони реалізації національних інтересів (впливу), в районах проживання споріднених етносів тощо;
- у разі виникнення масових заворушень на політичному, етнічному, релігійному та іншому підґрунтях, акцій громадянської непокорності (страйків, блокування роботи органів державної влади, порушення функціонування об'єктів, комунікацій тощо);
- під час перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань;

– під час погроз або здійснення терористичних актів проти державних установ, органів державної влади та небезпечних промислових об'єктів з використанням літальних апаратів у повітряному просторі України;

– під час погроз або здійснення терористичних актів проти громадян України у громадських місцях та під час масових заходів, а також проти керівництва держави, окремих політичних діячів та інших важливих осіб України;

– у разі виникнення на території України дій населення, а також міжнародного суспільства, які миттєво і злагоджено використовуються як комбінації дозволеної зброї, партизанської війни, тероризму та злочинної поведінки для досягнення політичних цілей (включаючи комбінацію партизанської та громадянської війни, а також заколоту і тероризму);

– під час провадження терористичних операцій підпільними групами проти цілей, що збуджують у них особливу ненависть, терактів із використанням зброї масового знищення;

– під час погроз або здійснення терористичних актів проти миротворчих контингентів і персоналу під час виконання завдань у державі перебування, в процесі підготовки на території своєї держави та під час ротацій на території інших держав.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Проаналізувавши положення основних нормативних документів з питань забезпечення національної безпеки [1–6], можна зробити висновок про те, що Державна прикордонна служба України – важливий елемент у системі забезпечення не тільки зовнішньої, але й внутрішньої безпеки держави, невід'ємний складник якої – безпека державного кордону в контексті нових загроз і викликів.

Зважаючи на історичний досвід та умови сьогодення, перспективами подальших розвідок може бути аналіз системи забезпечення внутрішньої безпеки прикордонними службами європейських країн, а також можливості його впровадження в систему забезпечення внутрішньої безпеки прикордонним відомством України.

Список використаних джерел:

1. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс] : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>

2. Про Державну прикордонну службу України [Електронний ресурс] : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/661-15>

3. Про державний кордон України [Електронний ресурс] : Закон України від 04.11.1991 р. № 1777-XII. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року “Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України” [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 14.03.2016 р. № 92/2016. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року “Про Стратегію національної безпеки України” [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року “Про нову редакцію Воєнної доктрини України” [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555/2015. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>